

Ekoturizmning global rivojlanish tamoyillari va barqaror turizm konteksidagi ahamiyati

Sharipov Shahriyor Shamsiddin o`g`li

„Ipak yo`li“ turizm va madiny meros xalqaro universiteti PhD talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ekoturizmning xalqaro amaliyotda shakllangan konsepsiyasi, uning barqaror rivojlanishga qo`shadigan hissi, ekologik boshqaruv tamoyillari hamda turizm sektorida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish jarayonlari tahlil qilinadi. Dunyoning turli mintaqalarida joriy etilgan ekoturizm modellarining samaradorligi, ekoturizmning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik foydalari xalqaro ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari ekoturizmning XXI asr global turizm tendensiyalarida strategik o`rin egallaganini ko`rsatadi.

Kalit so`zlar:

ekoturizm, barqaror turizm, tabiiy resurslarni muhofaza qilish, biologik xilma-xillik, mahalliy jamoalar, community-based ecotourism, wildlife tourism, marine ecotourism, forest & mountain ecotourism, eco-lodge, yashil infratuzilma, ekologik sertifikatlash (GSTC, Green Globe, Blue Flag), ekoturizm iqtisodiyoti, ijtimoiy ta`sir, ekologik boshqaruv, barqaror rivojlanish, ekoturizm xizmatlari, karbon izini kamaytirish, ekologik ta`lim, smart-eco monitoring.

Kalit so`zlar: Tourism Council (GSTC), UNEP va UNESCO, ekologik xavfsizlik.

Kirish

So`nggi yillarda global turizm tizimida barqarorlik, ekologik xavfsizlik va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalari keskin dolzarflik kasb etmoqda. BMTning Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO), Global Sustainable Tourism Council (GSTC), UNEP va UNESCO kabi xalqaro institutlar ekoturizmni XXI asr turizmining eng istiqbolli yo`nalishlaridan biri sifatida e`tirof etgan. Ekoturizmning asosiy maqsadi — tabiiy hududlarni asrab-avaylash, mahalliy jamoalarni qo`llab-quvvatlash va sayyohlarga ekologik mas`uliyatli sayohat tajribasini taqdim etishdir. Shu bois ekoturizm global darajada iqtisodiy foyda, ekologik barqarorlik va ijtimoiy rivojlanishning muvozanatli uyg`unligini ta`minlaydigan zamonaviy turizm modeli sifatida shakllangan.

Ekoturizm konsepsiyasining xalqaro shakllanishi

Ekoturizm tushunchasi ilk bor 1980-yillarda xalqaro ekologik tashkilotlar tomonidan ilmiy maydonga kiritilgan bo`lib, u o`zida quyidagi tamoyillarni mujassamlashtiradi:

- tabiiy muhitga minimal zarar yetkazish;
- biologik xilma-xillikni asrash;
- mahalliy jamoalarning manfaatlarini himoya qilish;
- ekologik ta`lim va ongni oshirish;
- barqaror iqtisodiy faoliyatni yaratish.

UNWTO ta`rifiga ko`ra, ekoturizm — bu tabiiy hududlarga qaratilgan, ekologik mas`uliyatli, ekspluatatsiyasiz va mahalliy jamoalarga foyda keltiradigan turizm turidir.

Ekoturizmning iqtisodiy ahamiyati yani unda Xalqaro tajribalar shuni ko`rsatadiki:

- Kosta-Rika YAIMining 13% ekoturizm hissasiga to'g'ri keladi.
- Avstraliya va Yangi Zelandiyada ekoturizm milliy iqtisodiyotning strategik sektori hisoblanadi.
- Nepal va Butanda ekoturizm tog'li hududlardagi aholi farovonligini oshiruvchi asosiy iqtisodiy omilga aylangan.

Ekoturizmning iqtisodiy afzalliklari:

- ✓ ekologik barqaror daromad manbai;
- ✓ yangi ish o'rinlari yaratish (gidlar, rangerlar, mahalliy xizmatlar);
- ✓ chekka hududlarda iqtisodiy faollikni oshirish;
- ✓ ekologik madaniyatga asoslangan biznes modellarini rivojlantirish.

Ekoturizmning ijtimoiy ta'siri

- ✓ Ekoturizm mahalliy jamoalar hayot sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi;
- ✓ mahalliy aholining barqaror daromad topish imkoniyatlari oshadi;
- ✓ madaniy meros va an'anaviy bilimlar tiklanadi;
- ✓ aholining ekoturistik loyihalarda ishtiroki oshishi orqali ijtimoiy integratsiya kuchayadi.

Keniya va Tanzaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, ekoturizm orqali mahalliy jamoalar ekologik hududlarni himoya qilishda bevosita manfaatdor bo'lgan.

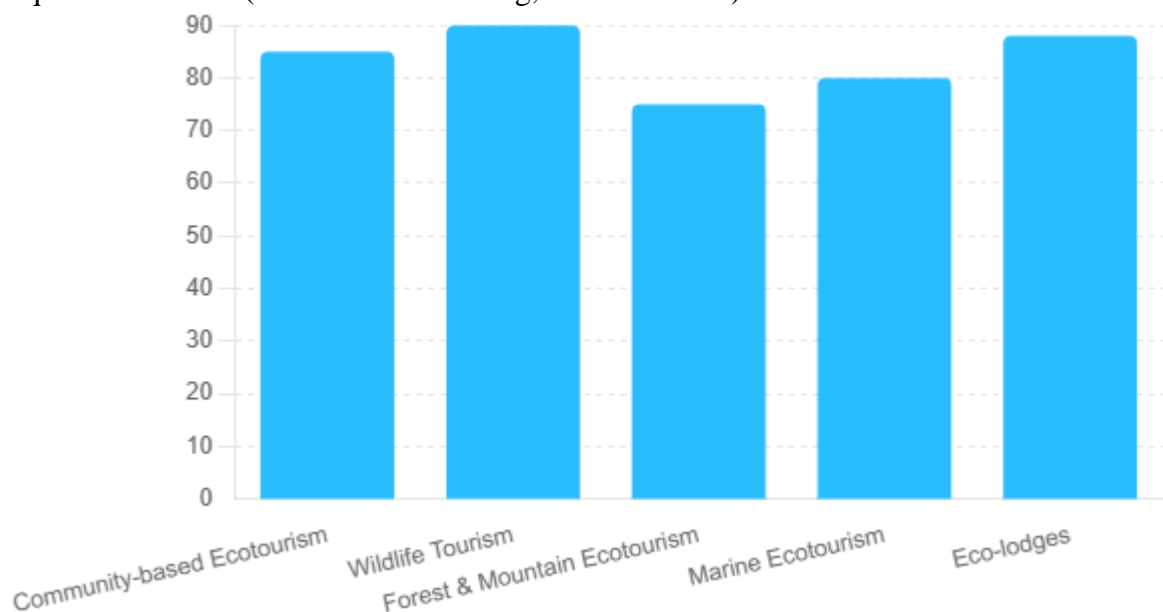
Ekoturizmning ekologik foydalari ya'ni Ekoturizmning asosiy yutug'i — tabiiy hududlarni saqlashga xizmat qilishi:

- milliy bog'lar va qo'riqxonalarini qo'llab-quvvatlash uchun moliyaviy resurs yaratadi;
- biologik xilma-xillikni tiklash jarayonlarini moliyalashtiradi;
- ekologik monitoring tizimlarini rivojlantiradi;
- tabiiy resurslardan foydalanish darajasini nazorat qiladi.

UNEP hisobotlariga ko'ra, ekoturizm orqali biologik resurslarni asrash xarajatlarining 40–60% qoplanadi.

Ekoturizmning global rivojlanish tendensiyalarda Bugungi kunda dunyoda ekoturizm quyidagi yo'nalishlarda rivojlanmoqda:

- ❖ community-based ecotourism — jamoalarga asoslangan ekoturizm;
- ❖ wildlife tourism — hayvonot dunyosini kuzatish;
- ❖ forest & mountain ecotourism — tog' va o'rmon ekoturizmi;
- ❖ marine ecotourism — dengiz ekoturizmi;
- ❖ eco-lodges — ekologik mehmonxona va yashil turizm inshootlari;
- ❖ raqamli ekoturizm (smart-eco monitoring, GIS xaritalash).

Shuningdek, ekologik sertifikatlash (GSTC, Green Globe, Blue Flag) ekoturizmning xalqaro standartlarini mustahkamlamoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ekoturizm global turizm tizimining eng muhim strategik yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u iqtisodiy foyda va ekologik barqarorlikni uygʻun holatda taʼminlaydi. Uning xalqaro amaliyotda tobora kengayib borayotganligi turizmning anʼanaviy shakllaridan ekologik masʼuliyatli shakllarga oʻtish jarayonini jadallashtirmoqda. Ekoturizmning asosiy ustunligi shundaki, u tabiiy resurslarni saqlash, mahalliy jamoalarni qoʻllab-quvvatlash va ekologik taʼlimni rivojlantirish orqali barqaror rivojlanish maqsadlariga bevosita xizmat qiladi. Zamonaviy ilmiy va amaliy tajribalar ekoturizmni kelajak turizmining asosiy modeli sifatida shakllanishini tasdiqlamoqda.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. **UNWTO.** *Tourism and Sustainable Development: A Guide to Policy Making.* Madrid: World Tourism Organization, 2022.
2. **UNWTO.** *Recommendations on Sustainable Tourism Development in Natural Areas.* Madrid, 2023.
3. **UNEP.** *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability.* United Nations Environment Programme, 2020.
4. **GSTC (Global Sustainable Tourism Council).** *Global Sustainable Tourism Criteria and Indicators.* Washington DC, 2021.
5. Honey, M. *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* Island Press, 2019.
6. Weaver, D. *Ecotourism.* Wiley Publications, 2020.
7. Fennell, D. *Ecotourism: An Introduction.* Routledge, 2021.
8. Buckley, R. *Case Studies in Ecotourism.* CABI Publishing, 2020.
9. Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management.* IUCN, 2018.
10. Singh, T. *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a Complex Tourism Phenomenon.* Channel View Publications, 2018.
11. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. *Tourism and Environmental Change.* Routledge, 2020.
12. Ross, S., & Wall, G. *Ecotourism and Community Development.* Annals of Tourism Research, 2019.
13. Stronza, A., & Durham, W. *Ecotourism and Conservation in the Amazon Basin.* Conservation Biology Journal, 2021.